

Nada
Matičič

Sleparija

PROTESTIRAMO, BREZ BOMBE
HOČEMO SVOBODO!
PALACH SE JE ZAŽGAL.
CHE GUEVARA PA...

»Sploh kaj resničnega veste o Guevari? Za vas je legendarni junak, ki so ga ubili v boju za svobodo. Sicer je prav, da imate za idole tudi take junake poleg tistih, ki vam neprestano brenkajo na kitare in protestirajo pa nič drugega

pametnega ne delajo, ja, ampak vsak, ki se hoče kaj naučiti od takih junakov, kot je bil Guevara, se mora malo globlje ozreti v njegov čas in dogajanja, v vse tisto, kar je povzročilo junakov odpor in upor, ja, preberite vsaj brošuro o njem, če vas že politika globlje ne zanima... Ampak sploh se mi zdi, da je najvažnejše, fantje, da imate zmerom odprte oči in ušesa za vse, kar se dogaja okoli vas... Potem vam pa idoli sploh niso potrebni. Ja, prav pred nosom imate svoj problem, ki vas razganja: Uprite se krivici! Protestirajte! — Vprašanje je seveda, če se vam bo posrečilo zmagati.«

Draga Jana, kar ti bom povedal, je zame zelo pomembno. Mislil sem, da sem bolj pameten od sošolcev, da mislim po svoji glavi in morda sem zaradi tega veljal za važnega med fanti, da sem v nekaterih pogledih trden in neomajen. Brezpogojno sem verjel v besedo pravica, svoboda, socializem, NOB... Verjel sem ustom, ki so izgovarjale te besede, verjel sem rokam, ki so spremljale besede, očem, ki so tudi govorile ob njih. Vse se mota, vrti, v meni je vse narobe. Nisem za družbo; fantje sicer vedo, kako je zdaj to z menoj, saj se je nekaj moralo zgoditi tudi z drugimi, ampak vendar ne vem, če jih je takó obsedlo kakor mene. Morda se ti bo zdelo, da pretiravam, če rečem, da se je zame podrl svet.

Zelo mrzlično brskam po svoji preteklosti in dozdeva se mi, da sem star. Že star. Nekaterim je dano, da se starosti nikoli prav ne zavedajo. Blagrujem jih. Za vsako malenkost se gnjavim. Če je v knjigah in časopisih kaj takega, s čimer se moja misel bojuje, nisem nekaj časa za nobeno rabo. Tisto premlevam vse dotlej, da najdem vsaj približen odgovor na mrzlična iskanja v sebi. In te naše vsakdanjosti! Razburjajo me, se mi vsiljujejo z novinarsko modrostjo in spretnostjo, kakor so napisane te naše

vsakdanje resnice in neresnice. Kako malo verjamem — v meni so se za-
legli dvomi . . .

Sta moja starša res to, kar sta, kakor se kažeta, da sta? Materina ljubezen? Še kar mlada in celo lepa — tako pravijo drugi. Meni ta lepota ne sega več do srca, kot je bilo to v otroških letih. Lepa, dobra je bila zato, ker sem bil nebogljjen, ona pa mi je stregla, mi prigovarjala, in če sem bil trmast, me ni tepla. Oče je bil gospodovalen, trd in sebičen, ker me je zmerjal in tepel. Ko sem postal fant, je bil oče že zelo oddaljen s svojim grmečim glasom, mati zmerom bolj nebogljena ženska, ki je treba potrpeti z njo, ker je pač ženska, krhka, občutljiva ženska, ki se rada razjoče ob malenkostih, pa tudi lahkomišelnost in brez srca, saj se ob večjih in globljih pretresih vede, ko da ni nič ali pa se nje ne tiče . . . Danes se mi celó včasih zasmilita. Ubogi papa, ki imaš toliko norih skrbi zavljo drugih, zavoljo reda in ugleda na položaju! Uboga mama, ki imaš toliko težav z oblekami, s prijateljicami, s potovanji!

Stvari, ki so še včeraj veljale v mojem svetu za nedotakljive, celo vzvišene, ker so se mi zdele tako čudovito urejene in smotrne, besede že zaradi zvena takó pomembne, so odslej zame nesmiselne . . . Oče mi je dejal zadnjič, da res nisem priplaval po župi v svojo polnoletnost. Jasno, da ne more pozabiti mojega spodrseljaja na gimnaziji in bi bil po njegovem zdaj lahko že na jusu; to vsaj dvakrat na teden precej grobo poudari. Lahko si misliš, kaj je to zanj: jus — zdaj pa le poklicna šola! Mami se čudno zdi, da me še maraš, da sploh še hođiva vkup: Jana bo vendar zdravnica, kaj boš pa ti? — Stara dva bosta že morala prenesti, da je njun edinec zafural kariero, ampak tega, kako je njun edinec izgubil ljubezen ali kakor že pravimo temu, sinovsko ljubezen, in še marsikaj, v kar veruje takle fant, pa ne bi nikoli razumela.

In ti, Jana? Tvoja ljubezen? Ali te imam res rad? Kaj mi sploh še ostane? Delo? Leta ambicij?

Boš rekla, boste rekli: Potolaži se, Peter, saj ni vredno besede. Preobčutljiv si, drugi si takih stvari ne ženejo k srcu in dobro vozijo. Pozabi! Zamahni in pojdi naprej!

Pa ni tako. Vsaj zame ne. Nočem biti eden iz množice. Nočem biti tam, kjer je množica. Nočem vpiti ne ploskati z njo, ne mahati z rokami in sploh vse delati tako, kot zahteva množica, nočem govoriti in misliti tako kot množica, nočem molčati kot množica. Nočem živeti po kalupu, Jana. Nočem živeti tako sladko in ne tako bedno kot množica.

Nočem, nočem, nočem. Ampak . . .

Strah me je. Kako bom sploh živel?

Torej najprej o njej, o Slovenkarci. Malo jo že poznaš. Tisto, kar sem ti prej povedal o Guevari, je iz njenih meditacij. In podobnih ima v svoji malhi še dovolj. Zajebava, ampak zraven dela tak obraz, da ji moraš verjeti. V razred pride še kar urejena, mirna, prfoks od nog do glave, ukaže zapreti okna, če je zima, spomladi vse odpreti, zasede kateder, postreli sem in tja po razredu, da nas obliva mrzel pot, in se zazre v redovalnico. Nikoli

se ne drži reda. Zbira žrtve vsevprek, od zgoraj, iz sredine, zadaj. Ne moreš se pripraviti. Ni srečna, če si ne nabere vsako uro nekaj šusov. Ko je po dvajsetih minutah konec morije s plohami vzklikov in trkanjem na prsi: »Bog, reši nas kuge, lakote in zabitih glav!«, ko si do kraja uniči frizuro, da ji potem sršijo lasje na vse strani, ko je torej nevihta mimo in laže zadihamo z njo vred, bi si mislil, da se bomo zdaj po nekaj uvodnih umirjenih taktih le zazibali v sladko dremavico. Kaj pa še! Pri tej ženski je dramati sploh nemogoče, posebno če je slovnica. Tedaj začne znova treskati: »Mislite, da vas bom učila sklanjati? Pa spregati? Kaj je velika začetnica? Figo! Niste začetniki, in če hočete lenariti še čez dvajseta leta, kar prosim, ampak dobodite si kako usmiljeno šomastersko dušico, da boste pri sedemnajstih ure in ure sklanjali lipa, spregali biti in se učili razlogovanja besed — premlevali večnega Desetega brata ali Matička, še morda Zdravljico in Hlapca Jerneja...« Pa je znova vsa skuštrana; začuda, da si še ni populila vseh las. Tudi kak gumb odleti na obleki.

Uživam, ko spet poje levite. Žane bere strip. Spravi se nanj:

»Najstniki, ki bero Zvitorepca, ne pa fantje, ko bi že morali brati kaj pametnega o družbi, zgodovini in ljubezni!« Potem ukaže »trem kravam, ki prežvekujejo«, da odneso tista žvečila v koš. Nato se znova požene v analizo Madame Bovary.

Nočem ji slediti. Ne trpim njenega glasu, zdajle že ne. Spet običajno, trdovratno priganjanje:

»Razumete? Charles ji je vse odpustil, toda ona ni mogla nazaj. Zakaj? Pomislite na njene prejšnje sanje, ki se ji niso uresničile tako, kot je hotela, za boga, čisto ponižati pa se le ni mogla, ali ne? Ali mislite, da je življenje tako preprosto?«

Tale ženska bi vihtela bič nad nami, če bi smela, samo da bi vse izvlekla iz nas...

»Ne spite, vraga, ali sploh kaj mislite? Bog, ali ni v vaših možganih sploh nič drugega kot prekleti pleh, kateremu boste služili vse življenje kakor kakemu božanstvu? Šrauf, ki bo vrtal v pleh — ja, to boste...«

Bojan me sune: »Reci kaj, spodobi se! Postavi se za ,ta pleh'...«

Naš poklic. Ponižuje ga. Ampak, hudiča, ali se moram zmerom samo jaz kaj izmisliti?

»Maščuj se!« šepeta od zadaj, v hrbet.

Končno bi le lahko kaj zinil. Saj mi pravi, da imam najbolj namazan jezik v eju. Dobil sem šus. Sem ga zaslužil? Če dobro premislim, bi rekel, da ga nisem. Čemu me jaše s slovnico? Dobro ve, da imam likovno in literaturo v mezincu, ampak ve, da ne znam preveč slovnice.

Prekleta. Zdaj bi samo rad vedel, če je res tako dosledna. Moramo jo ujeti, Jana. Moramo vedeti, kako je pravzaprav z njenim nenehnim Protestirajte, uprite se!

Odmor. Zdaj je čas.

»Fantje!« zavpijem in stopim na stol. »Zahtevajmo sestanek razredne skupnosti. Takoj, to uro!«

Guleži zaprepadeno buljijo vame. Kalin, Matjažek, Tinček, Boštjan. Upajo na dobre rede, saj bo zdaj estetska. Zabavamo se, kako drdrajo, včasih pa jim le nastavi zanko, na primer kar reprodukcijo v roke: Fant, pa razloži na primeru . . . In potem ni nič.

Ravno prav. Tale ura je njen konjiček. Bomo vsaj videli, če je sposoben razrednik in ne samo učitelj.

Nenadoma se mi razodene, da je ona moj problem. Da bodo drugi odigrali v tej igri le stranske vloge. Tisti, ki imajo zmerom radi kaj napetega, samo da jim ni treba v miru sedeti in poslušati, se bodo le zabavali.

Špricar Lujo: »Štos. Dobro, šefe, ti kar daj. Bomo videli, če se bo upala upreti se Napoleonu.«

Ozrem se na četvorko. Zamišljeni so.

»Poskusi,« reče Drago. Ne, ta me ne bo pustil na cedilu. Miro sicer veliko govori, a malo pametnega, dober pa je za navijanje. Brane molči. Ta ima z Napoleonom največ težav. Bo že odprl usta, ko bo čas. Veliki Bojan zraven mene si drgne nos. Molčečnež veliko razmišlja, a v pravem trenutku tudi koga povozí.

Zvonec. Postajam nervozen. Ko prikoraka v razred, se mi zdi, da je višja. Verjetno se preteguje, da bi bila vitkejša, in ker ji raste trebuh, ga potiska vase. Hoče učinkovati mladostno in včasih se ji to celo posreči. Prav zdajle.

Prekleta bi rad, da bi jo povozili. Da bi pokazala, kako jo je sama goflja. Kako je pravzaprav samo beden prfoks in nič več.

Dvignem se, ko sede. »Prosim za pogovor o razrednih težavah,« pravim še kar mirno.

Privzdigne obraz iznad dnevnika.

»A?« Nasmehne se, malce zategnjeno. »Ste mislili, da bom spraševala? Pa ste se ušтели . . . Obravnavali bomo nekaj zanimivih primerkov iz ljubljanskega baroka . . . Ker se mi zdi, da kar gorite od radovednosti, saj vas zanimivosti stare Ljubljane silno mikajo in se verjetno na Robbove angele in slikovite strope naših cerkva bolj spoznate ko na kmečko ohcet, vam tega veselja nočem vzeti . . . Boštjan, poravnaj platno! Tako.«

Gre dol k projektorju. Vstavlja diapozitive. Stojim in bedasto zrem vanjo. Potem se naglo obrne, saj sem tik za njo.

»Glej, kaj še hočeš? Razred je zadovoljen. Nekateri so se kar oddahnili. Nisi slišal?«

Stiska me v grlu. Ne morem je razumeti. Na zaslonu se zariše fasada nunske cerkve s sveto Trojico.

Zahitim: »Ampak pogovoriti se moramo. Nujno je . . .«

Počasi se obrne. »Ka-aj pa je ta-ko nuj-no? Na mladinskih sestankih se tako nič drugega ne pogovarjate kot o klubu, plesu, športnih dneh in prostih urah, ali ne? Morate pa govoriti zaradi lepšega tudi o pomoči slabšim učencem, ki jim nikoli ne pomagate in negativne ocene naraščajo. Pa bi se kdaj kaj o tem pogovarjali, ali ne? In o dobri knjigi, o kakem dobrem filmu in na primer o tem, da ste menda Slovenci, pa znate komaj slovensko pisati in govoriti.«

Prime se za glavo. Upam, da se bo spet začela kuštrati. Toda zamahne z roko, se zagleda v zaslon in ugasne luč.

»In kaj je vaš problem?« Jedko, porogljivo. Ostro se zasukne proti meni. Obstane sredi nas. Ljubše bi mi bilo, če bi šla sedet za kateder.

»Delavnice. V takem ozračju ne moremo delati. Tam spodaj vlada mojster Kocjančič. Zahteva absolutno poslušnost. Vojaška diktatura. Med vojno je bil kapetan.«

Slovenkarca potrese z glavo in se zamaje v prehodu. »Kapetan, kapetan,« govori srdito. »Kaj pa nas to briga . . . Dejstva, Peter, dejstva!«

Potem sede za kateder kot kak razsodnik. Včasih potrka s svinčnikom po mizi. Zre naravnost vame s predirnimi, mračnimi očmi.

Odprem se. Mudi se mi. Čimprej hočem vse izbruhati iz sebe. Molči. Ne sega mi v besedo. Čeprav nisem mogel vedeti, kaj snuje, kaj se kuha za trmastim obrazom, v predirnem pogledu, me je stresalo posebno veselje, da počenjam nekaj pomembnega. Vsi molčijo, jaz pa govorim, govorim in naš e diha kot eden, in ko neham, še premlevam, če sem res vse povedal. Vidim, kako si zapisuje v beležko, in ko končam, zine samo odsekano:

»Dobro.« Trka s svinčnikom po mizi in zre skozi okno. Potem vstane, gre k projektorju in ga vžge. Spet se polagoma zariše na zaslonu belo pročelje. Nekaj časa strmi vanj — napravi nekaj korakov gor in dol v prehodu in ugasne aparat. Nato se obrne k oknu, se rahlo ziblje v bokih in gleda ven. Molčimo in čakamo. Ko se obrne, gleda nekam skozi stene in skozi nas, kaj vem.

»Torej zdaj imate svoj problem. In kako se ga mislite lotiti?« Dolg in težek pogled zavali name. Tudi ko sprašuje, ko zastavlja vprašanja, pa čaka, čaka, sploh se ji nikoli ne zdi vredno malo pomagati — le govorite, govorite, nočem vam kratiti svobodne misli, lastnih misli, govorite, govorite . . .

Prekleto. Najhuje je to, da nikoli ne veš, ali misli resno ali nas ima vse za norca. Tudi to pot se bo lepo izvlekla. In na koncu je vendarle ona nad vsakim zapletom, ker je po njeni logiki v današnji družbi vse, kar je problematično, sploh nerešljivo, ker družbeni sistem sam tako hoče, da ostane nerazrešljivo.

Nelagodnost pa me le zapusti. Ta trenutek sem nekako v ravni črti z njo.

»Radi bi, da bi v delavnici vladal red . . . V takem ne moremo delati, pa tudi naučiti se dosti ne moremo.«

»Oha . . . To je pa nekaj novega. Torej vi bi se le radi nekaj naučili?« Na njene zajebancije smo se že navadili.

»Ja, tudi mi bi se radi kaj naučili . . . Zdaj pa povejte, ali nam mislite sploh pomagati ali ne?«

Zakorači pred tablo, potem nam vsem obrne hrbet — za nekaj dolgih sekund — in se spet obrne, gleda v gole, umazane stene čez nas, se odkrha in reče s privzdignjenim glasom, kot bi deklamirala: »Prav. Ampak gorje vam, če ste me navlekli. Če ste iz muhe napravili slona. Če je tole (pogleda vame), kar si mi povedal, popolnoma resnično, potem se bomo borili . . .

Vse, kar si tu razložil, lepo napiši in podpiši. Na redovalni konferenci bom videla, kaj je s tem . . .«

Tako. Potem tiste pol ure še vrtil barok.

Takoj po zvoncu se najprej zaženemo k vratom kadilci.

»Nazaj!«

Ogorčena stoji pred katedrom s kazalcem, kot bi streljala.

»Prav.« Glas je spet normalen. Potem prav počasi pospravlja projektor. Zvija žico. Odpre kovček. Postavi projektor vanj, ga tipa, znova postavi na mizico, gre h katedru, sede in začne vstavljati diapozitive v škatlo.

Mencamo. Hudič, zdaj bo šla pavza! Vse nam bo požrla, za čik ne bo več časa.

»Prosim, na stranišče moram!«

Ne sliši. Počasi vstane, stopi k mizici, potiplje projektor, ga dvigne, ga položi v kovček, zapira kovček, hudič, zdaj se igra s ključavnico, no, končno — pa se nasloni na kovček, pa še prav nič ne misli oditi. Gleda nas, mi njo. Tiho preklinjamo. Potem udari s pestjo.

»Ampak če me mislite pustiti na cedilu in če niste enotni, povem vam, da bi bilo bolje, če bi ne bili začeli.«

In naglo, vsa namrščena in skuštrana odide iz razreda.

Naslednje dni me je bilo malo strah. Vse sem znova premislil. Z Brane-tom sva ugibala, če je bilo vredno dvigati prah zavoljo Napoleona. Ampak odlašati ni imelo več smisla. Še dva dobra meseca in ušel nam bo za zmerom, midva pa ravno tega nisva želela. V vseh desetih letih, kar je na šoli, se mu še ni skrivil las. Nihče se še ni upal spotakniti se obenj.

Veš, Peter, me treplja, tole te je naučil Kocjančič. Zmerom ga imej pred očmi. Da bodo vedeli, kdo te je učil, jim moraš povedati. Pri meni se ne naučiš ničesar na pol. Trda roka, fant. Samo trda roka kaj ustvari. Tale roka, glej, je izučila na stotine dobrih delavcev. V rokah je vse. Brez delovnih rok in potu ni nič. Pripravljenost, znanje že pride z voljo, z delom, fant.

V prvem letniku smo pilili. Pilili smo kot za stavo. A program. Stali smo vsak pred svojim pultom s sklonjenimi glavami in, sklonjenimi hrbti nad primežem. Kako sit sem že bil tega piljenja! Pa še več. Sklonjeni hrbti, veš, to ni bila le bolečina, ki je klujuvala v hrbtenici, to je bilo ponižanje, je bila sramota. Ne, piljenje menda res ni sramota, ampak tako piljenje je bilo.

Včasih sem dvignil glavo, se stegnil — in lop, trda roka, ki je in bo še izučila na stotine dobrih delavcev, je padla name in me potisnila nazaj v jarem. Čudno je bilo, da smo vsi tako vdano pilili. Večkrat sem poškilil okoli sebe, če je morda še kdo, ki bi se bil rad iztegnil in vse za-lučal od sebe.

Nekoč sem to poskusil. Zravnal sem se, se naslonil ob pult in se zagledal predse. Zdaj sem se spet počutil po človeško. Čakal sem in priprl oči. Bal sem se, a vendar nisem mogel zdržati. Tu in tam je kaka pila za hip obstala.

Potem je padlo name od zgoraj, od zadaj, trdo, da me je zbolel vrat. A vendar sem se nekako izmotal iz primeža — v tem trenutku se mi je kovinski mučitelj na pultu zazdel kar nebogljen spričo moči, ki je vladala nad menoj — in sem izjecljal: »Čemu moramo kar naprej piliti? Saj to že znamo. Lahko bi se učili še kaj drugega...«

Da bi ne bil tega nikoli rekel! Napoleon se je razkoračil. Znova me je napadla trda roka in me potisnila nad pilo. Ni me izpustila. Kot bi mi bil potiskal glavo v vodo.

»Glej no, fantiček,« se je drl, »pilil boš! Vsi boste pilili! Pilili, da vam bo teklo za vrat. Čez tri leta boste hvaležni. Prav je imel, boste rekli, zdaj vsaj nekaj znamo... Povem vam, če vam še ni jasno, kaj je delo, in če se bo še kdo uprl — za zdaj naj ti bo prizaneseno, fantiček, — se mu ne bo dobro godilo. Ne bo napravil pomočniškega izpita. Razumeli?«

Bum! Z nosom sem butnil ob primež, da sem zaškrtal. Toda najhuje je bilo tokrat to, da sem pričel piliti, da sem sklanjal hrbet in glavo, da nisem imel več najmanjše volje upreti se. Niti enkrat se nisem stegnil niti pogledal na levo in desno, pilil sem, naprezal sem se ko vol. In vedel sem, da se mi fantje smejejo.

Strah me je bilo. Za cvek ali ukor? Sploh ne. Nenadoma sem se zbal temnega, na oko ne preveč močnega in velikega človeka, ki je zrl vame skozi temne, neprodorne naočnike, da sem lahko le po skrivnih komaj opaznih gubah okoli ustnic zaslutil, kaj se kuha v njem. Zbal sem se klešč, ki so prijemale kakor primež pred menoj na pultu — in še huje, z bolečino, ki je rezala v dušo.

Poraz je skelel. Boriti se proti pili ni bilo mogoče. Poldrugo leto sem molčal in opazoval. Strmel sem v svet, v Napoleona in njemu podobne, in zdelo se mi je, da je obdan z močnim štabom in da se zgodovinsko vse lepo obnavlja in ponavlja.

Potem smo dobili njo. Me je inficirala? Počasi, komaj opazno me je vzdramljala, razburjala, vznemirjala Slovenkarce napadalna vojna. Mislim, da jo tako početje še prav posebno veseli. Ampak zdaj naj se pazi! Prisegel sem ji maščevanje, če je to, kar počenja le njena nesramna objestnost, prazna igra. Tudi jaz postajam nesramen, predrzen, nevaren. Nekaj sem se torej le naučil iz življenja.

Ko sem ji izročil zapisnik, se je zapicila vanj, ga molče preletela in prikimala. Potem se je zagledala vame in stresla z glavo.

»Dobro.«

Dan po konferenci prikoraka v razred, že navsezgodaj zmršena in površno zapeta. Slabo kaže za nas. V grlu me ščegeta, ko odpira redovalnico.

»Prosim!« Vstanem in požrem slino. »Radi bi vedeli, kaj ste sklenili na konferenci.«

»Nič.« Odsekano. Potem zategnjeno, tiho, bolj zase: »Kot bi bili že kdaj kaj pametnega sklenili, tako kot se spodobi v duhu samoupravljanja.« Glasneje: »Vaše pritožbe sem prebrala seveda v spoštljivi tišini. Tudi di-

rektor in predstojnik sta zelo spoštljivo sprejela na znanje vaše besede . . . Samo — mojstra Kocjančiča ni bilo. In ker mojstra Kocjančiča ni bilo, nismo mogli nič skleniti.«

Strmimo. *Vaše besede.* Torej se nas misli otresti. Vraga, naj bi vsaj kaj znila! Zakaj pa imamo razrednike?

Odpira in zapira redovalnico, šari med papirji, ki se stresajo iz dnevnika. Pogreje me.

»In drugi razredi?« vprašam. »Tudi efovci in čejevci so se pritoževali.«

Zasmeje se, lagodno, butne s pestjo ob rob mize in kreda se skotali na tla. »Drugi razredi! Jasno. Oba razrednika sta opravila svojo dolžnost. Prebrala sta zapisnike in pika. Razumete? Dolžnost je lepa beseda, zelo uporabna beseda . . .«

»In kaj zdaj?« jo nestrpno prekinem.

»Kaj? Nič.« Zelo veselo, kot na kaki hišni zabavi, kjer se gredo slepe miši.

»Kako nič?« gledam zabodeno.

Dramatično dvigne roke in zadeklamira: »Dragi moj, o čem pa sanjaš? Pusti to! Ali naj se spustim v areno, pograbim tega vašega bika za roge in ga privlečem pred vas — zraven pa zbobnam vso častitljivo gosposko z direktorjem na čelu, da bo za pričo? Danes ne počenjamo tako. Vse samo med štirimi očmi, fantje. Ugled mora ostati nedotakljiv.«

Še zmerom mi ni jasno, zakaj se takó vede. Toda če že govori o biko-borbah —

»Prav. Pa naj pridejo pred razred. Vsi. Recite jim, da to želimo.«

Spogledava se. Čutim, da me prebada do mozga. Vzdržim.

»A — tako.« Ne smeje se več. Togo se razpotegne in se postavi točno na sredino pred tablo, da jo lahko vsi vidijo.

»In potem boste lepo molčali. Po nojevsko boste tiščali glavice v pesek. Jaz pa naj se pustim linčati, kajne?«

Ozrem se okoli. Franci? Tisti v kotu pri vratih, ki nikoli nič ne zine in menda ne misli po svoji glavi? Andrej, ki ne more molčati? Plašni Cekinček? In pet, šest Glavic, nojevih glavic torej? Zajedljivi Špricarji? Guleži? Lojze Knjigožerec? Tri leta menda ni dovolj, da jim lahko popolnoma zaupam. Komu pa to sploh lahko? No, četvorka me že ne bo pustila na cedilu . . .

Kot nalašč mi moji pritrujejo. Za hip omahujem. Šestintrideset glav, šestintrideset duš — nemogoče, da bi med njimi ne bilo nikogar, ki bi se Napoleona ne zbal!

Najstarejši sem v eju in imam vso pravico tveganja, saj sem zadevo dobro premislil. Kaj pa ona? Končno prav ona lahko vse pokvari . . . Ampak potem jo bomo mi linčali . . . In celo v najbolj skritem kotičku svoje notranjosti sem tedaj želel, da bi jo lahko linčali!

»Ne bojte se za nas,« vzkliknem ošabno in z gibom glave zaobjamem celoto okoli sebe — sedim v predzadnji klopi v sredini. »Mi bomo svoje povedali.«

Draga moja Jana, še pomniš, kako si me lani našla po svoji polurni zamudi na klopi v Tivoliju? Ali si bolan, Peter? Bila si razgreta in prese-nečena. Mislila si, da sem bolan. Kako si se čudila! Saj res, danes ne pre-bledevajo in se ne gnjavijo zaradi dekleta, ki ne zna točno priti na sestanek.

Toda tisto uro, ko je prikorakala komisija v razred, sem otrdel, v prsih in nogah slabost. Oba hkrati, Bojan in Brane, me butneta:

»Glej, ni je!«

Tudi Starega ni. Bržčas ima kako važnejšo zadevo od naše — to bi še lahko toleriral. Njo pa bo treba —

»Prosim, grem po razredničarko,« rečem.

»Ne bo je. Je rekla, da ne more priti,« odseka Napoleon.

In vendar tega nisem pričakoval. Če bi že bilo po njenem, bi se bila že kako bolj premeteno izvila. Čudno, privoščil sem ji, da jo bomo linčali, ampak zdaj sem bil globoko pretresen, užaljen, jezen, da bi bil najraje zavpil. V očeh me je zaščemelo in ustrašil sem se, da bi kdo kaj opazil. Zbal sem se zdaj za Glavice, Guleže, za špricarje, skoraj za vsakega posebej, kajti vsi so bili prizadeti, to jim je bilo na obrazih; na srečo četvorko enako skrbi in to me spodbuja.

Ob Napoleonu so tu še predstojnik, vodja delavnic Mahkota, ki je tudi predsednik sveta, Napoleonov pribočnik Zvitorepec, plašna Dušica, za nameček pa še Debeloglavec od teoretične stroke.

Ne morem se še zbrati. Napoleon zavihti šop listov, mojih listov, kako se trudi, da bi ohranil mirno kri. Ne poslušam njegovega rjovečega uvodnika, pač še zmerom skušam premisliti situacijo, v kateri je za nas slabo kazalo. Če bi bil le Stari tu! Če že ima kako važnejšo zadevo — mar je še kaj važnejšega, Jana, od tega, kar je trenutno narobe v naši veliki hiši zanj, ki je njena glava? O, že vidim, kako se pod njegovim jasnim pogledom krivi Napoleon in vse njegovo spremstvo!

»Uporabljali ste besedo diktatura. Mar se zavedate, da ste me osebno žalili in menim, da je edina možnost, ki jo imate, opravičiti se. Potem se bomo lahko še naprej pogovarjali. Drugače se take nesramnosti in žalitve, naltolcevanje rešujejo na sodiščih.«

Vse kaže, da ima Napoleon trda tla pod nogami. Le kako ga zgrabiti v takem stanju? Vidim, fantje so zbegani. S prstom pokaže name, prst me dvigne.

»Ti! Zdaj govori! To je tvoje maslo. Spuntal si razred. Opraviči se!«

Zardim in se spogledam s četvorko. »Nisem spuntal razreda.« Počasi prihaja vame malo več moči.

»Tetete! Ne poj mi pesmic! Predobro te poznam. Že v prvem let-niku ...«

»Saj. Tedaj nisem stoodstotno skrivil hrbta spričo programa.«

»No, Franci, odgovori! Si se sam odločil in me ožigosal za diktatorja?«

Dvignil bi bil roke in zavpil bi: »Nehajte s cirkusom! Vdam se. Nočem, da nas tako mrcvarite ...« Prav tako bi lahko Napoleon nadaljeval z Andrejem, Glavicami in Guleži — lepo po vrsti bi padale žrtve, dokler ne bi zgrabil še četvorke in ji zavil vratove.

Franci se zabodeno zastrmi iz prve klopi v Napoleona. Napoleonove nevidne oči za naočniki se smejo od zmage.

Potem se zgodita dve pomembni stvari: Francijev zmlet, komaj jasen odgovor: »Pa nas ni spuntal.« In vrata planejo iz stene in pridrdra noter, kot bi ne imela dvoje rok, ampak dvoje brzostrelk, vsa zadihana, a na pogled še kar urejena. V hipu stoji pred katedrom, iz oči v oči z Napoleonom.

»Odstranite se! Bilo je rečeno, da bomo brez vas.« Napoleon mirno pokaže na vrata. Slovenkarca pa s pestjo pobobna po mizi.

»Razrednik sem jaz. Ne morete me vreči ven.«

Zadihamo. Oživimo. Imamo torej oporo? Nisem čisto prepričan, da je tako. Kljubovanje?

Napoleon, nekoliko bolj rdeč, zahripa z mahajočimi listi proti meni: »Pritožujete se v zvezi z mojim ocenjevanjem delovne skupine tovariša Hrastnika... To je bil majhen nesporazum, ki se tiče le naju dveh... Je tako, Janko?« Dušica pritrdi.

Tedaj se Franci postavi pokonci. »Počemu pa ste mi potem dali nulo, ker nisem vam pokazal dnevnika, ampak tovarišu Hrastniku? Je bil to tudi nesporazum?«

Zazijamo. Dušica se stisne v kot. Nemočno prikimava, verjetno se tega niti ne zaveda.

»Nesporazum!«

Planem: »In zakaj ste potem, če je bil le nesporazum, vpili na Francija, ker ni oddal dnevnika vam, temveč tovarišu Hrastniku?«

»Tiho!« zatuli. »Kako pa govoriš z menoj?«

Pogum mi raste. »Kakor vi z mano.«

Vodja Mahkota se vmeša. »Poslušajte vi, kako pa govorite s predavateljem? Kaj pa se sploh vlečete za tega Francija, a? Ali ste vi prizadeti?«

Zdaj že docela obvladam položaj. Nenadoma začutim, da sem se dvignil visoko nad te bedne ljudi, ki sicer tu nekaj predstavljajo, da sem dosegel torej nekaj zelo pomembnega in da verjetno take stvari doživljajo ljudje v zrelih letih. Zrela leta! Mar ni smešno, da morajo po zatrevanju zrelostnikov priti ta leta tako pozno... Počutim se močnega, pametnega, ponosnega, pretegujem se, dvignem glavo in najraje bi bil skočil na klop in zatulil od veselja.

»Prizadet sem. Za vse in vsakogar se moram »vleči«, saj sem njih vodja,« rečem veselo z nesramno prevzetnostjo. In potegnem fante za seboj.

Brane: »Vpili ste. Franciju še do besede niste pustili, ko vam je hotel razložiti, kako in kaj...«

Napadamo. Mojstri s predstojnikom so potisnjeni v tablo. Dušica prede nekje ob robu, zadovoljno ko mačka skrita v kotu, da se psi tepo med sabo. Zvitorepec, zdaj brez svojega odličja prazno strmi v nas. Široki in neokretni Debeloglavec sklepa roke, kot bi molil. Drobni človeček je zaprt v nedotakljivo predstojništvo in zaman skuša zbrati ostanke svojih moči.

Ona pa — nič. Nočem gledati vanjo. Z njo moram urediti kasneje.

Če bi bil Stari tu! Z omajano vero vanj še zmerom mislim, da bi bil lep prizor zanj: Tile, potisnjeni v kot, in mi, mladi napadalci! Videl bi, kako

se ženemo za pravice. To bi ga utegnilo zмести. Postali bi mi njegova neodložljiva dolžnost in skrb, ne pa verjetno sestanki, na katere že mora po službeni dolžnosti, sestanki, kjer zmerom govoričijo o preureditvah in izboljšavah, kjer na koncu zmerom nekaj sklenejo, le da se potem na tiste sklepe nihče ne ozira... Joj, že vidim, da govori iz mene del *nje*! Le kako, hudiča...

Debeloglavec neha moliti in spusti ročice: »Ne tako, fantje, za božjo voljo, ne tako! Tako se ne bomo mogli pametno pogovoriti.«

»Saj to je tisto,« plane razdraženi Napoleon, »da se nimamo kaj pogovoriti. Zame so stvari popolnoma jasne. Popolnoma ja-sne.«

»Tudi za nas, veste,« pravim zategnjeno. »Jasne so mi bile že pred tremi leti, ko sem pričel piliti, pa se mi je piljenje pričelo ustavljati. Vsa tri leta smo jo zmerom po malem skupili mi. Za vse, kar ste nam dajali, smo morali prekleto sklanjati hrbte... Take stvari so počenjali v gnili Jugoslaviji, kot smo se učili.«

»Navsezadnje boš trdil, da sem vas učil popačenih izrazov, še takih iz starih delavnic...« besno vrže iz sebe.

Zelo sem miren, navidezno miren, kajti pokrivam škodoželjno veselje: »Vaši izrazi sploh niso pravilni. Mučite nas s kormiljenjem, z motorji, ki jih krmimo, s pritegnitvijo, privitjem, zategovanjem... Pri slovenščini smo se učili (nalašč se ustavim, a tja ne gledam), da se ne smemo izražati naredilo se je, uporabljeno je bilo — in če sem v dnevniku zapisal, da sem kaj naredil ali uporabil, je bilo seveda narobe.«

Napoleon še zdaleč ni zmeden. Prešine ga zanosno veselje, da mi lahko spet pomaha z brušuro v zelenih platnicah kot z zastavico... Dobro te poznamo Priročnik za poklicne šole, izdano in napisano od nevesekoga, ampak nekoč je ona rekla, da se požvižga nanj, vsaj kar se slovenskega jezika tiče... Pa le pogledam tja, za hip.

Nič. Mrzla. Nerazumljiva. Nenavzoča? Čemu, vraga, je sploh tu?

»Takooo? Poznate to, kajne?«

»Kajpak. Saj nam že leto dni mahate z njim pred nosom, kot bi to bilo sveto pismo ali ustava...«

Avtoriteta Mahkota stopi nekoliko naprej. »Se zavedate, Gorenc, da ste zašli predaleč?« Skuša biti prepričljiv, skuša učinkovati: Jaz sem, ti nisi, nekaj — nič... Nas to ne moti. Mi smo zagnani kakor čreda, in če bi bil zdajle zatulil kak glas, da smo vsi izključeni in da naj se poberemo, kako bi poticali njihovo jalovo in nesmiselno obrambo: cveki, ukore, izključitve. Glej, avtoriteta šole mi ni nič več pomenila. Vsi, ki sodelujejo v njej, to se pravi na oni strani, na nasprotni strani od nas, vsi so brezpogojno krivi. Red? Kakšen red neki! Naj pridigajo, kaj pa je Resnica? To že ne, kar govore. Ali se ne bi v današnji družbi mogli iti šole še kako drugače? Velikanski nesmisel stvari. In samo zato, ker se mi moramo še nekaj naučiti, oni pa nič več? Zato, ker smo mi mladi, oni pa ne več? Kako prekleto se lažejo, kadar se spustijo k nam na našo raven! (Zato ji ne verjamem.) In Staremu? Kaj je on? Kje neki zdaj tiči? V tem trenutku, ko bi vendar moral biti z nami, v tem važnem trenutku, ko bi mogoče še lahko pred nami zbral

razbite kose te drobče se šole, on, ki je zmerom goreče govoril o časih, ko bo država odmrla, o čudovitem novem redu — torej tudi o novi šoli — v tem trenutku, bi kajpak moral Napoleona in njegov štab zriniti z odra in nam pokazati postavo, ki se ji pravi Pravica, ali ne? Ne, ni mi še jasno, kako je pravzaprav tole z njim — ampak zato so tile tako prozorno jasni. Poglej si ga, predstojnika, tega človečka, ki med vso predstavo nič ne zine, čeprav stoji sredi odra, stoji tam beseda, ime, Položaj. Človeček, ki se nikoli ne vmeša, ni ne na to ne na ono stran, droben, bled, nekakšna bolezen, ki mu pomaga umakniti se ob pravem času, da lahko še naprej obdrži Položaj. Njega torej takoj izločim, nepotreben je, ni vreden moje besede . . . Zvitorepec. Ja, tri leta je resnično z nami zvitorepil, same prijazne, medene besede: Peter, saj boš tole namazal, pa privil, vidim, da imaš potrpljenje, fant, iz tebe bo še dober mojster, sploh boste vsi dobri, že vidim; kaj pa naj vas še naučim, saj vse znate? Ob koncu pa vse rdeče v dnevnikih, take rdeče diagonalne črte čez risbe, in nule in šusi.

Zmignem in zazijam v Zvitorepca. Upam, da imam zviti nasmeh, tak nesramen, sladek nasmeh kot mojster, kadar koga na koncu zmrcvari.

Govorim: »Samo pravico hočemo. Zakaj smo neocenjeni, če imamo predolge lase in nas med poukom podite k brivcu? Zakaj smo neocenjeni, če nimamo pajaca, ampak dvodelno obleko?«

»Nisem imel denarja za pajaca . . . Nisem si ga mogel takoj kupiti. Mama ni imela denarja . . .« zmečka še dovolj glasno Cekinček.

»Res je,« pravim. »Hoteli smo zanj zbrati denar, da bi pravi čas imel obleko. Pa je dobil nulo. Reven fant je, veste,« pristavim škodoželjno. »Malo socializma . . .« in neham.

»Nisem vedel, nisem vedel. Lahko bi mi povedal . . .« se medlo izvija Zvitorepec in s potečim obrazom apelira nekako na svoje dobro srce. Zabavamo se.

Toda Napoleon še ne misli biti poražen s Priročnikom, z zakonom. Pestuje ga na prsih, ko se oglasi:

»Vaša nesramnost, Gorenc, je brez primere. Zakaj pa so sploh tiskani priročniki, a? Ti, vseved? In sploh učbeniki, a? Sam sem tu sodeloval, skoraj polovica nalog je mojih. Mislim, da ti ni treba posebej razlagati, da so Priročnik pisali strokovnjaki.«

Odleže mi. Že sem se bal, da me bo kako potolkel s Priročnikom, ampak Napoleon bi ne bil Napoleon, če ne bi zmerom poudarjal amen v očenašu, da je Napoleon.

Zdaj se za mojim hrptom dvigne Drago. Tisti edini z brki v eju. Govori resno kot govornik, ki se zaveda, da bo izstrelil odločilno besedo.

»Zakaj pa nas učite o klešči kombinirki?«

Prizor je briljanten, Jana. Napoleon ne razume. Drugi so slovesni, resni, a onemogli, kot ujeti za rešetkami.

»Izzivaš, mali, a? Misliš, da mi tvoji brki imponirajo, kali?«

»Nič takega. Le o klešči sem govoril.«

»O kakšni klešči, hudiča? Se boš zdaj še norčeval iz mene?«

»Klešča je . . .«

Dojame. In se zažene: »Lažeš! Nikoli nisem tako govoril.« Zamahuje z roko, kot bi hotel Draga presekat na dvoje.

»Pa ste. Še napisali ste. Imam dokaz. Na kaseti za orodje.«

»Ni res. To je pisal kak učenec.«

»Na seznamu za orodje je vaš podpis. Ga je kdo ponaredil?«

Ne zasmili se mi. In nikomur. Celo predstojniku ne niti Zvitorepcu. Mahkoti se izmuzne opazen nasmeh.

Le ona je zaprta v težko, neprodarno molčanje.

Zdaj je čas zame. »Čemu v dnevnikih ocene mojstrov iz naših delavnic ne veljajo?«

Napoleon se precej postavi na trdne noge. »Zato, ker so nerealne. Oni dajejo samo boljše ocene...«

»Dajte no! Mislim, da ni povsod tako. V čem so oni slabši mojstri od vas?«

Vzroji. »Mar sem rekel kaj takega?«

Vztrajam. »Mojster mi je dal oceno prav dobro. Vi ste jo spremenili v komaj zadostno... Zakaj? Moj šef v delavnici je inženir. Mislim, da je dober.«

»Inženir!« mu uide.

»No, prav. Bom povedal šefu, naj ne piše ocen, ker nič ne veljajo. In vsi boste rekli svojim šefom tako, kajne, fantje?«

Vneti so. Odzivajo se. Zaupajo vame.

Napoleon napade. »Tako. Zdaj je jasno, da je tale fant spuntal razred. Tovariš Mahkota, tu se nimamo kaj pogovarjati.«

Tisti spredaj, človeček in Dušica se zasukneta, da bi bila čimprej zunaj. Ne vem, kaj naj storim. Za vsako ceno jih je treba zadržati...

»Prosim,« reče nenadoma Slovenkarca zelo mirno in od daleč, »potrpite še malo. Rečeno je bilo, da se je treba s fanti pogovoriti do kraja. Zato predlagam, da bi stopili po direktorja.«

Obstanejo. Ob zadnji besedi se znova stisnejo v tablo. Pomignem Andreju. Fant steče iz razreda.

Medtem jo opazujem. Ne, ne morem ji verjeti. In ne bi ji rad verjel. Hočem, da bo zvedela na koncu, da nismo odvisni od njene milosti, ampak da smo vse sami spočeli... Ne morem ji verjeti, da je tole naredila zaradi nas. Sovražim vas, vse, ki ste na drugi strani. Nihče ni med vami, ki nam hoče pomagati. Sprenevedate se, neprestano se delate lepše, ker hočete dobro učinkovati na našo neumno mladost. Nobene izjeme ni med vami. Saj ne more biti. Vmes so pregrade, sami ste jih ustvarili, in to zavestno, ker se nas bojite. Bojite se naše prihodnosti, o kateri nam neprestano trobite, da nam gre skozi ušesa. Uhajamo vam iz rok, zato se bojite in zategujete vajeti... Toda mi bomo zbežljali in vas potacali... Sovražim vas vse brez izjeme. Posebno tebe, Slovenkarca, ki si najslabša med vsemi. Ti si na mejni črti... Negibna, zaprta v prekletem molčanju.

Stari naj pride, ja! Saj mu ne zaupam, toda rad bi, da bi vse tole videl in slišal. Morda bi si potem pogledala iz oči v oči in jaz bi mu s slovesno kretnjo lahko pokazal: »Poglejte jo, svojo vzorno šolo!«

Gledam jo in trepetam od jeze. Bog, če pomislim, kako bo imela svojo zabavo ob predstavi, ki jo bomo uprizorili njej na čast!

Andrej se vrne. Nekje med klopmi se ustavi, se nerodno obrne k njej — kakšen klavrn obraz dela pri tem! — in reče: »Tovariš direktor ne more priti. Ima nujno delo. Naročil je, naj se pametno in strpno pogovorimo.«

Zakaj? Zakaj? Zakaj! Zakaj!!

Zmeda. Napoleon me reže skozi črne naočnike. Od tega trenutka je naš boj brezupen. Vem in tudi fantje vedo, celo Glavice in Guleži, da je pravzaprav nesmiselno še kaj upati, in da je še bolj nesmiselno nadaljevati boj. Ampak vseeno govorimo. Govorimo, kot bi nas podžigala jeza, obupno obračamo jezik, kakor ga zares še nikoli nismo na tem mestu, ki se nam je tako iznenada razodel moreč, preklet, usojen. Vedeli smo, da se moramo rešiti iz ječe, iz te zaznamovane preteklosti, čeprav propademo. Zato naj nam ne bo nič več sveto in nedotakljivo, zažgali bomo svet v goreče treske in cunje, da bo vse zgorelo v pepel in razvaline. Zanalašč si bomo pustili rasti, rasti lase in brke in brade — gorje mu, ki nas bi vlekel zanje! — nalašč bomo nosili zamaščene in strgane kavbojke, ovčje jopiče in plašče, pisane srajce in zvonce si bomo obesili okoli vratu, da jim bomo žrli živce, žvečili bomo chewing gum — gorje mu, kdor bi nas zavoljo njega podil iz klopi! — kadili bomo po hodnikih in vežah in stopniščih — gorje mu, ki bi nas pestil zavoljo tega! — požvižgali se bomo na ukore in šuse in na koncu bomo zdelali — gorje mu, kdor nam bo nagajal, kajti izvlekli bomo pipece in jim zagrozili! — besno bomo pokončavali klopi in stole, razbijali svetilke in šipe, kredo bomo drobili v prah... Ja, ustrahovali vas bomo s pasjimi bombicami, z revolverčki in s pipci, z besedami, z nesramno predrznostjo — po vaše — da boste onemeli. *Onemeli*. Potem ne boste imeli nobenega orožja več. Nič več, kaj? O pač. Pisali boste protestna pisma po časopisih, obračali se boste s pedagoško moralo na oblast, klicali na pomoč prijatelje mladine — ampak mi ne bomo odnehali. Požvižgamo se na vas, na oblast, na prijatelje mladine. Zdaj v tem trenutku pozivamo na pomoč Boga, če je, Hudiča, če je, in če ju ni, pozivam Pravico, da bom Starega, tega prijatelja mladine, s pestjo pod brado.

In če ni Pravice? Če je samo pravica Starega in Napoleona in Zvito-repca in tako lepo naprej?

Ne, vseeno. *Moramo* to storiti, s svojo pravico moram Staremu pokazati, kako se pravzaprav taki reči streže.

Planem iz klopi. Kot bi bil na vseh štirih, zatulim: »Pogovorili se bomo do konca, pa če pride ali ne pride direktor! Ste za to, fantje?«

Vidim, da je vžgalo. Poraženi bomo, to je pribito, ampak potacamo pa jih le lahko.

»Vprašam vas, čemu tako strog režim v delavnici? Ni opremljena, kot bi morala biti. Nimamo dvigal, karoserije podpiramo z mizami, stoli, zaboji. Zakaj imamo sploh praktično delo še tu na šoli? Saj smo v nevarnosti, da nam vsak trenutek pade kaj na glavo. Vsak dan so majhne nesreče, toda vas bo streznila šele kaka velika poškodba, kajne?«

Napoleon vzvišeno: »Mislim, da bi ne smeli gledati na opremo, to so malenkosti. Mar meniš, da se v slabem ne da dobro delati? Delavnica je lahko odlično opremljena, pa ne slovi po dobrem delu . . . Važno je, koliko se naučite . . .«

»Saj,« zahiti Bojan. »Tovariš Mahkota si je zadnjič vpričo nas mel roke, rekoč: »Pa smo veliko zaslužili, fantje . . . Namesto da bi dejal, da smo se veliko naučili.«

Mahkota se komaj kaj izda. Zelo mirno: »Če sem rekel, da smo veliko zaslužili, sem mislil, da smo veliko naredili. To je seveda nerazdružno . . . To se tako razume, vi pa lahko obračate kolikor hočete, če ste nesramni . . . Nič slabega nisem rekel . . .«

»Počemu pa ste si zraven meli roke?«

»Da sem si roke mel? Glej, glej! Sem si jih pač drgnil, če me je srbelo . . . Poslušajte, vi, mar niste zašli predaleč?«

Spet planem proti Napoleonu, da bi izzval Braneta. »Moja frizura vam je bila menda všeč, čeprav sem takrat, ko ste zaradi las prijemali Braneta, imel daljšo kot on.«

Brane vstane. Rahle sledi zalisev se mu sicer še vlečejo ob ušesih, drugače pa je precej postrizen. »Moji lasje vam niso bili po godu. Poslali ste me k brivcu. Ko sem se vrnil . . .«

»Še zmerom nisi bil postrizen, kot bi moral biti.«

»Kot je bilo ukazano, mislite reči. Znova ste me nagnali k brivcu. In dali ste mi šest neopravičenih.«

»Kajpak,« zavpije, »kajpak! Ko si drugič odšel, se sploh nisi vrnil. Šel si se potepat . . .«

»Menda. Kaj pa naj bi bil storil drugega?«

»Ostriči se! Zakaj si pa zdaj v redu, a?«

»Ja. Ker meni tako ugaja. Nisem se postrigel zato, da bi bilo vam prav.«

Razred se smeje. Napoleon zagrci, seže po sapo in spet zapre usta.

Brane vrta naprej. »Vem, čemu me imate na piki. Nekoč lani sem vam zabrusil, da me že nehaite trepljati po ramenih: ‚Fant, zapomni si, kar znaš, je od Kocjančiča!‘ — Ker sem bil najboljši v razredu, ste mi dali trojko šele na prošnjo drugih učiteljev. Letos spet. Kaj vas nisem neprestano nadlegoval, da bi me vprašali? Šele zadnji teden pred konferenco ste me vprašali. Vprašali ste me, ocene v redovalnico pa niste vpisali. Neocenjen sem.«

»Sem pozabil vpisati oziroma nisem našel redovalnice . . . Sicer pa — ali še ne misliš nehati? Ali si sploh povedal kaj bistvenega? Mar so tvoji lasje problem razreda?«

Lasje. Hudiča, pa še kako! S tem se je vse začelo. Prav z lasmi, če že hočeš.

Ampak zdi se, da je Napoleon neranljiv in vsi njegovi . . . Bog, pa saj jih imamo na tleh, saj sploh nič pametnega ne povedo, saj ne morejo nič pametnega povedati, zdaj vendarle govori resnica iz njih proti njihovi volji, goli so, čeprav se trkajo na prsi, se razganjajo od ponosa in dvigujejo glave kot zmagovalci na konjih. Tak naj bom, če hočem uspeti? Nekoč mi je že moj oče dajal take nasvete.

Pa se ravno ob pravem času tam nekje spredaj iz prvih klopi prikotali: »Diktatura.«

Privzdigujem se, da bi bolje videl prek glav, kdo je pravzaprav tole zinil. Menda ne Franci? Tista Glavica, ki zmerom tako ponižno ždi za vrati, tako vzorno stoji z rokami ob telesu, kadar vstopi učitelj in prebije neskončne ure ob knjigah, da si na koncu pribori dvojko?

»Ta beseda.« Kazalec zapiči v prve klopi. »Kdo jo je izrekel?« Napoleon tuli.

Molčimo. Strmimo. Ne dihamo.

»Ta beseda. Kdo?«

Franci vstane kot vojak. Roke ob sebi, visoko zravnane, negiben. Mirno gleda v Napoleona.

Stisnem pesti, odrinem stol in udarim: »Franci je izbral dobro besedo. Zadel je v črno. Gnjavite nas in to je naš problem številka ena. Obrtniška miselnost, mojstrska miselnost, ki še zmerom straši po delavnicah . . .«

»Prekliči!«

Vesel sem. Zdaj se pogreza zmerom globlje.

»Z vami se sploh nikoli ne moremo mirno pogovoriti. Sploh ne dovolite, da bi se pogovarjali po človeško.«

»Ti bom že dal — po človeško! Kako pa govoriš? S kom pa govoriš? — In ti, Franci! Glej si no, kdo že vse čivka! Dobro, dobro . . . Tako. Spre gledal sem vas. Odslej se bom z vami pogovarjal le vpričo direktorja in s Priročnikom v desnici, z disciplinskim pravilnikom v levici. Razumeli? Gremo.«

Hoče ven. Toda uren sem ko maček. Zdrvim mimo klopi v prehod in zaustavim vrata. Velik in močan sem ko vol.

»Nikamor! Nič slabega ne boste storili Franciju. Zdaj se bova pa midva do konca pogovorila.«

In vendar obstane. Ne rine naprej. Presenečen je. Še več. Glej, izpolnilo se je! *Onemel je.*

»Prav, če govorite o disciplinskem pravilniku. Učencem ne smete prizadejati fizičnih bolečin. Veste kaj o tem? Draga vlečete za brke, Braneta ste cukali za zalisce. Grabite nas za lase. Mislim, da smo bili že vsi deležni vaših poboljševalnih in pedagoških metod.«

»Lažeš!« tuli.

Razred je na nogah. Razburjeni glasovi se trgajo v plazovih. Vsak hoče svoje povedati. Oni so dobesedno odrinjeni, pilepljeni na tablo. Slovenkarca pa prekriža roke čez trebuh in njen izraz Pišite me nekam! se posmehuje naravnost v mojo preklasto stojo z razpetimi Kristusovimi rokami, pribitimi na podboje, kot bi jih tiščal skupaj. Res moram biti smešen tudi z razkrečenimi nogami, ampak v tem trenutku na to ne mislim. Le njen pogled me jezi.

»Nič takega ne. Zdaj govorimo samo resnico in resnico in resnico!« patetično tulim.

»Opraviči se!« Kazalec mi zavrta v prsi.

»Opravičite se!« Spomnim se, da bi ga lahko tikal. »Opraviči se za bolečine! Dragu za brke, Branetu za zalisce, Bojanu za šop las, ki si mu ga spulil... Opraviči se meni za zadnjič, ko si me pograbil za lase od zadaj, ker so mi gledali izpod čepice in me celo skušal dvigniti od tal, kar pa se ti ni čisto posrečilo. Zbolelo me je, pa tudi jaz sem te hudo zagrabil za zapestje in upam, da te je zbolelo. Ja, boš rekel: Fantje, malo telovadbe ne škodi — ampak zdaj je bolje, da si tiho.«

Napravi korak nazaj, k svojim. Podpora? Nobeden.

Obraz se mu razsvetli. Rdeči obraz podrhtava od besov, temni naočniki so nevarna svetleča brezna. Dotakne se s kazalcem nje, resnično njenih prsi.

»Tako. To je vaše maslo. Posebno tisto zastran obrtniške miselnosti — tega si učenci sami niso izmislili. Zdaj ste menda zadovoljni.« Obrne se k nam. »Kar lepo, prosim, okoli nje se zberite, ki je vse tako imenitno zrežirala...« K njej: »Vi pa jim dajte nagrado. Petic.«

Zažene se, da odstrelim od vrat, ampak glas nekje od strani ga še ujame: »Pri njej imamo vendar sedemnajst šusov!«

Tega ne doume več. V gosjem redu se izgubijo na hodnik, gledajo v tla, ko potepeni psi. Vidim jih, kako gredo, gredo enakomerno nihajoče do konca dolgega hodnika, gredo skozi steklena vrata, ne vidim jih, kako gredo po stopnicah dol v pisarno, kako se tam sesedejo na stole, klavrne postave, kako si kmalu opomorejo: Izkušnje, leta, poklic, izobrazba! Vrh vsega kajpak še pozicije (razen Dušice imajo vsi pozicije). Zato bodo verjetno Starega poklicali na posvet.

Nisem pa videl in ne vedel, to mi je bilo dano kasneje, ko je bilo že vse končano, kako Napoleon sploh ni šel dol z njimi, ampak je počakal Slovenkarco na samem in jo ozmerjal in ji hotel primazati klofuto. Naključje je hotelo, da je skrivna priča, fant iz tretjega čaja povedal, kako sta rjula, kako mu je Slovenkarca zabrusila, da naj si svoje vojne medalje kar takoj obesi na prsi, ker je morda res rojen za vojaka, niti najmanj pa ne za pedagoga, in ko ji je zagrozil, da žali njegov poklic in njegove vojne zasluge in da naj pazi, kaj govori, mu je spet vrgla, da ji je že dovolj njegovega oblastnega tona in naj gre v rit s svojim sekretarstvom partije, na katero se sklicuje, in če misli, da zavoljo nje lahko počenja, kar ga je volja, in kako je potem on lajal, da bo letela iz šole tako kot pred leti profesor Kovač zaradi žaljenja oblasti, na to pa mu je zabrusila, da on zanjo ne pomeni nikakršne oblasti s Starim in vsem njegovim štabom vred, da pa si kaj takega ni težko predstavljati, ker se je Napoleon že zasedel na položaju predsednika disciplinske komisije in je kajpak že čas, da ima komu soditi... potem pa, ko ji je pomahal z mojim zapisnikom pred nosom: Tole je vaše spričevalo, to je dokaz! se mu je zasmejala, da je ona še celo ponosna nanj in sploh niti najmanj ne bi hotela biti v njegovi koži v tej uri, ko je nag stal pred učenci, in kako je potem zalajal, da njega učenci še niso pisali na stene tele šole (in je s pestjo udaril po zidu), kot so njo: SLOVENKARCA, UBILI TE BOMO...

Slovenkarca obstane v praznem prostoru, med tablo in vrati čisto sama in morda me ravno njena osamljenost za hip zmede, da se mi zasmili. Na-

pravimo krog, v primerni razdalji, ne zgnetemo se okoli, kot bi bilo pričakovati. Verjetno opazi neskladje med tem, kar se je ravnokar zgodilo, in trenutnim položajem. Zagleda se vame, a se ne približa.

Andrej, tisti, ki ne more molčati, kadar drugi molčijo, sproži alarm: »Ste videli? Vsega smo krivi mi. Oni so nedolžni.«

»Kaj naj storimo?«

»Sami smo.«

»Efovci niso z nami.«

»Tudi čejevci ne.«

»Riti.«

»Že veste, da je tisti šef efa, Nace, davi modro dajal nasvete svojim fantom: Neumni ste, če potegnate z ejevci. V kaši boste, dosegli pa nič. Mar bi si zdaj pred koncem radi nakopali Napoleonovo jezo? In šusov?«

»Ja, Nace je zmerom pri Starem, pa dobiva lekcije.«

»Napoleon se bo maščeval.«

Opazuje me. Ocenjuje? Me je spregledala?

»In ti,« pravi počasi med zadihanimi, krčevitimi glasovi, »in ti, kaj praviš ti?«

Takle ti dobro dene. Torej se odpira. Oprezen sem. Še čakam, da bo bolj jasna. Ker molčim, reče:

»Ti je žal, da si vse to sprožil? Vse, kar se je pravkar dogajalo tu pred nami? Vodja si . . .«

Se posmehuje? Ne vem, ne vem, ne vem. Kaj, vraga, sploh hoče?

»Ni mi žal. Prav nič. Vedel sem, predvideval sem kaj takega.«

»Res?« Je mogoče, da igra tako kot Stari? Resno, spodbudno kot Stari: Fantje, kako je kaj? Saj vem, da imate težave. Rad bi vam pomagal. Kar na dan z besedo. Bomo že uredili stvari pošteno, tako da bo za vse prav, predvsem pa za vas, fantje . . . Velja?

»Se ne bojiš?«

»Vraga, česa pa bi se bal? Šusa? Tega mi ne more dati. Če mi ga pa vseeno pritisne, pa se bom pritožil.«

»Komu? Direktorju?«

»Jasno.«

»Videl si, da ni na vaši strani.«

Čudno res, saj je bilo vendar tako jasno, kaj hoče. In je predvidevala, kaj se bo zgodilo? To, kar sem zvedel šele mesec kasneje? Zelo naiven sem še bil in malo sem vedel o praktičnih potezah takega podtalnega delovanja, ki se mu lahko tudi pravi organizacije družbene ureditve.

»Dobro. Pa ni še kake druge možnosti? Da Starega obidem?«

Strmi vame. Glasovi potihnejo, fantje postanejo radovedni.

»Morda.« Zmigne z rameni. Potem tipajoče zakroži po krogu in reče poudarjeno: »Videli ste. To naj vam bo dobra šola. Še vse kaj hujšega boste doživeli kdaj pozneje, v službi . . . Ampak današnji dan si le zapomnite.«

Prikima, kot bi se poslavljal, in počasi zavije na hodnik. Fantje se nagnetejo okoli nje. Namenoma hodim tik ob njej, kajti pred razredi pasejo firbec čejevci in efovci. Smo kar precej ponosni. Naj vedo, šleve, stavkokazi,

oprezne riti, da nekaj smo. Gulež Kalin se tesno žene za njo. Verjetno bi si bil rad pridobil dvojko, ko je na čistem šusu. Zato zdrdra: »Veste, Napoleon, oprostite, tovariš Kocjančič, nas je najprej hotel prepričati, da ste se sporazumno odrekli priti v razred. Hotel vas je ponižati.«

Prikimava in hiti naprej, kot bi se ji mudilo. Pri steklenih vratih obstanemo. Reče naglo: »Ne bojte se. Nič hudega se vam ne bo zgodilo.«

»Res,« pravi Brane. »Potemtakem mislite, da smo mu le vlili malo strahu?«

Zdi se, da ona hoče še nekaj povedati. Odmakne se, zapre se, kar potone v mislih, da se ji nabere ostre, navpične gube na čelu, temne misli, ne vem, in res nič čudnega bi ne bilo, ko bi zamahnila z roko in vnemarno zinila: Strahu? Kaj pa še! Zmazal se bo kot zmerom!

»Meni je čisto jasno,« reče Brane, »da se Napoleonu ne more nič zgoditi, pa če bi ga bilo tudi malo strah. Od Starega navzdol nihče ne upa ziniti kaj čezenj, saj so od njega odvisna popravila avtomobilov. Za taglavne skoraj zastoj. Predstojnikov opel je vsak mesec kar dvakrat lepo dol na pregledu...«

»Me veseli, da kaj vidite,« pravi naposled odsekano in sune v vrata in zbeži, kot bi se zbala.

Prvi teden nato in še drugi teden se ne zgodi nič posebnega. Slovenkarca nas gnjavi z besedami, nas napada, se posmehuje našemu znanju. Le v nečem je drugače. Zdi se, da spoštuje naš bojkot. Ne preklinja zaradi stranskega nereda, ki je nastal v razredu. Skratka, nje slabša polovica je zbledela. Zato je v svoji boljši polovici posvetila vso pozornost ali pa le igra in se pripravlja na izbruh? Uči. Nam je to kar prav.

Lasje nam divje rasto, tu in tam poganjajo brki, bradice, zalisci dobivajo repke, (neverjetno, koliko tega že zraste v pičlih dveh tednih!), srajce, pisan mozaik... Vse jim dovolim. Šestintrideset klopi, šestintrideset stolov mora biti pokončanih do konca pouka. Zlomljene stole in klopi podtikamo naskrivaj čejevcem in efovcem, kadar imajo telovadbo... Vse žarnice smo razbili. Prizanesemo le vtičnicam, da lahko Slovenkarca razlaga likovno in vrti glasbo... Tla se ne svetijo več. Lošč sproti izginja pod drsajočimi koraki, kajti samo še drsamo s čevlji in s stoli, v predpisanih copatah nismo več.

Razred smrdi. Slovenkarca potrpežljivo piše zamude, ki jih je vsak dan več. Žvečimo pred njenim obrazom, celo Franci žveči, ona se ne zmeni. Nismo domačih nalog. Zmaga. Veliki Bojan si prižge cigareto kar v razredu vpriči nje. Prosim, reče mirno, ali bi ugasnil? Cigaretni dim škoduje mojim glasilkam. Bojan seveda ugasne cigareto in mu je nerodno. Sploh so nekateri že spočetka menili, da bi Slovenkarci prizanesli. Saj se je vendar potegnila za nas! Ker nisem bil čisto prepričan, da je tako res, in tudi zato, ker se nam je vsem le malce sanjalo, da je ona v večji nevarnosti kot mi, ji nismo smeli prizanesti.

Najbolj čudno pa se nam zdi, da pri vseh učiteljih vlada molk. Vraga, čemu se nič ne razburjajo? Drugi učenci si česa podobnega sploh misliti ne

upajo. Prikrajšani smo, zaradi molka. Hoteli bi se tepsti naprej... V delavnici vse mirno. Napoleon nas sploh ne opazi. Zato pa se zelo pozorno ukvarja s čejevci in efovci (dejevci pa so bili že od nekdaj njegovi ljubčki, saj so same Glavice). Z nami pa Dušica. Ponižno se mota okoli nas, pobira orodje, se sklanja prek naših hrbtov in nas samo hvali; če se Bojanu ali Lojzetu Knjigožercu ne da delati, poprime Dušica. Dovolj nam podaljšani odmor in če kakšno pokadimo kar na hodniku delavnice, nič ne vidi.

In vendar vemo, da se nas izogibajo kakor garjevih ovc. Starega ni na spregled. Vidimo pa, kako se vneta in prijazno pogovarja s čejevci in efovci, kako treplja Naceta po ramenih, kako se zanima za rokomet, ker vodijo efovci, za nogomet pa nič, ker smo mi prvaki na šoli. Ko vidi, kako smo mu nastlali s čiki kar pred vhodnimi vrati, ukaže prvim razredom, da počistijo, nam ne reče nič.

Zanj nas torej ni, jaz pa le čakam, čakam na obračun. Me je strah? Čemu odlašam? Brane mi svetuje, da bi oba šla k Staremu. Nočem. Sam moram iti, sam sem spočel dejanje. Sam proti Staremu. Sam proti zakonom, disciplinskemu pravilniku, Priročniku in celo proti statutu?

Priznam, da bi mi bilo lažje, če bi natanko vedel, kako je z njo. Njena zaprtost, čudaška osamljenost, njena goreča predavanja, ki že mejijo na histerijo, njeni divji izbruhi zavoljo našega nepoznavanja življenjskih resnic, zgodovine, zemljepisa in umetnosti — vrag jo jaše! In vendar mora biti še nekaj drugega. Vrtam in mozgám, pogovarjamo se o njenih osebnih zadevah. Nekateri so prepričani, da je zagrizena samica zaradi kake spodletele poroke ali nesrečne ljubezni, drugi trdijo, da rada menja moške, da se pogosto napije. Vsi vemo, da zapravlja denar za knjige, koncerte in gledališče, da sovraži turizem, televizijo, politiko in avtomobile, se vozi le z ljudskimi vozili in stoka, da že ni skoraj nikjer več prave naravne narave. Sploh se ji zdi človeška družba še komaj vredna, da obstaja.

Končno sklenem, da ne bom več mislil nanjo. Še dober mesec, zaključni izpit in obračun s Starim. Potem naj me vse nekam piše.

Že na zadnji šolski dan pred prazniki pa se del tega načrta podre. Obravnavamo domače freske in v duhu še enkrat preletim aprilski izlet v Hrastovlje, mislim na tisti lepi sončni popoldan, ko smo zaman iskali kako oštarijo v zanikrni vasi, dokler nas ni ona srdito polovila in strpala v cerkvico. In vse je obnovljeno s prav takšnim zanosom kot tedaj, ko smo brez besed buljili okoli sebe in nismo verjeli očem, ona pa nas je vlekla kot na verigi počasi meter za metrom, luščila podobo za podobo s sten, stropa, stebrov, razgrinjala prizore s pedantno doslednostjo, oživiljala svetnike, kralje, meščane, berače, hlapce in biriče, se posmehovala z ustvarjalcem nad človeško duhovno uboščino, poveljevala lepoto in moč duha, se smejala nad dovtipi mojstra o vsakdanjih težavah tlačanov in prikazovala prevzetnost duhovnih in posvetnih mogočnikov... Skromna cerkev, skrita med zidovi in ožganimi griči, bornimi nasadi in kupi kamenja je zbleščala, da smo onemeli, a blestela je tudi ona, Slovenkarca. Ko smo se znašli na travnikih, je bila spet zoprna in izzivalna, da bi jo bil najraje kresnil po njenih zategljivih ustnicah.

Danes pa se konča drugače. Ne zapre se, ko ugasne luč in izključi projektor; strmi v nas s polnim zgovornim pogledom in z žalostjo. Draga moja Jana, to je bila prava človeška žalost. Prvič se mi je prikazala kot človek. Tista bitja, ki nam predavajo, ki nas uče, torej vsi, ki so na oni strani, so za nas lahko le dobri ali slabi učitelji, mučitelji, dobričine, usmiljenja vredne pojave, diktatorji in ciniki, demagogi, pijanci, zanesenjaki, stare device, hinavci, dolgočasni morilci, megalomani, ponižni cucky, zajčki, malo čez les, brihtne glavice, tumpci, proizvajalci cvekov, pikolovci, zajebantje, hude ure, klovni, dušice, svetohlinci, trebušniki, klinci, kuzle, mesarji, gobci, svinje, packe... Torej jo je vrglo s tira, nekaj jo je odprlo, nam odprlo, meni se je zdela žalost in nič drugega, recimo žalost ali nekaj kot žalost, bila je resnična človeška žalost.

Onemel sem. Sram me je. Vzela mi je ost in brez nje se počutim kot slabič. Spodnesla me je... Toda čemu žalost? Nad čim? Zavoljo česa? Ja, človek je žalosten, če mu kdo umre. Če mož zapusti ženo. No, ja, lahko tudi obratno. Če te razočara najboljši prijatelj. Neizpolnjena obljuba. (Jana, kako daleč sem bil še od resnice, kakšen tepček!)

»Končali smo s freskami, čeprav je v načrtu še marsikaj... Če se je kdo dolgočasil pri estetski, je zdaj rešen. Za zaključni izpit ne bo ne likovne ne glasbe, bo pa slovnica in literatura. Nagulite se, če ne gre drugače. Želim vam, da bi dobro izdelali.«

Radosten šepet tam med Glavicami in Guleži. Sicer pa ne kaže, da bi še kdo zaznal njeno stisko, ki ni nič prosila ne rotila, nemo, globoko tesnobo, da onemelo buljim vanjo. Besede so tako vsakdanje, površne, prisiljene.

Zvonec. Nihče ne plane po stari navadi, mir je, čakamo. Ne ve, kaj bi povedala. Omahuje. Prvič se mi zdi drobna in majhna, nekako skrušena, odtujena videzu, nova, na moji ravni, še nerazumljivo blizu.

»Misliła sem vam povedati še tole. Je v zvezi z vašo maškarado, z vsem, kar že počenjate zadnje čase: špricanje, kajenje, razbijanje. Temu pravimo pasiven odpor. In tistim, razumete, koga mislim, kajne, onim to kar prav pride. Boje se večjega zla, zato manjše dopuščajo. Boje se dejanj. Takega dejanja, kot si ga spočel ti, Gorenc. Ustvarjajo zakone, pravilnike statute. Vse to mora biti in na zunaj je vse v redu. Potem te pravilnike in statute zaklenejo v predale in stvari gredo po starem naprej do nove preobrazbe na papirju. Nihče ne kontrolira dejanskega stanja. Tega ne delajo zato, ker mora biti tako po sistemu. Sicer zelo veliko pišejo o tem, da je treba uveljavljati in kontrolirati zakone... Ljubi moji, povsod boste naleteli na težave. To so večne težave.«

Ljubi moji — ne tjavdan, ne! Zmehča me in dvignem se in rečem ves prizadet: »Zamenjati bi bilo treba ljudi, ki vse to dovolijo, ki skrivajo zakone, pravilnike, statute in jih celo podpisujejo. Oni bi morali biti zanje odgovorni.«

Gleda me z odprto, golo žalostjo, pritruje mi, a reče. »Tako bi moralo biti. Ampak ti si še mlad, Peter.«

Pa je res lepo (neumno) biti mlad.

Ta roka pa se v plašnem loku dviguje k lasem in spet pada, nič ne bo z lasmi, nič več zmede zavoljo kake jeze . . . Ko odide, se počutimo kot politički. Na hodniku pokadimo vsak svoj čik in se izogibamo pogovorom in pogledom. Čejevci in efovci nas opazujejo od daleč. Dobro se nam pa le zdi, ko si ne upajo prižgati.

Draga Jana, slutil sem, da jo bom poslednjič videl naslednji dan na proslavi za prvi maj; in če bi bil v resnici to tudi vedel, bi se moji načrti ne bili končali tako jalovo.

Stojimo v gruči, zdaj ob plezalnih lestvah in čeprav telovadnica zmora komaj sprejeti nad tisoč učencev, je okoli nas praznina. Četudi bi ona lahko sedla z drugimi učitelji tja spredaj pred oder, je z nami. Ves čas, kar pomnim, je bila z nami, a menda le zato, kakor se nam je zdelo, da je pazila na razgrajanje in jih potem morila z ukori. Moram že reči, da je bila dosledna v vseh pogledih.

Molčimo in se stiskamo z rameni in s komolci, nekako izolirani, neobgljeni z njo vred. Tudi zdaj ima ustnice stisnjene, oči široko odprte, lepe, bleščeče, žalostne. Mislim, da bi se vendarle rad pogovoril z njo o vseh teh rečeh. Predvsem o Starem. Toda vem, da bi mi bilo zdaj teže in mučneje pogovarjati se z njo kot s Starim.

Stari govori. Bere. Visok, postaven, pleša ne moti, če ga gledaš od zadaj. Učinkuje direktorsko, in kateri vrag me je premotil, da je vsa leta tudi od spredaj name direktorsko deloval! Kako sem vlekel na ušesa njegove besede in še dolgo razmišljal o njih pomenu, in če so se mi včasih zdele obrabljene in podobne drugim iz drugih ust, so mi bile že nekaj vredne zato, ker so bile njegove. V ogenj bi šel, če bi bil ukazal. Njegove besede takrat sploh niso bile ognjevit, ampak tega nisem opazil.

Tako daleč je od mene z mehkim grmenjem, z naučenimi poudarki, z večnimi premletimi frazami! Včasih se z zemlje zapodi v oblake, spretno manevrira med meglicami in se ves zadihan spet znajde sredi običajne stvarnosti, stabilizacije in amandmajev.

Lojze Knjigožerec me sune z besedami: »Tole smo že lani slišali.«

»Veš,« pravi ona in se malo zasukne nazaj, »to je tako kot s staro obleko. Novo pentljo ji natakneš, ji podaljšaš rob . . .«

Prisluhnem o cvetnem maju, o srečnih obrazih šolarjev na prvomajskem izletu, o plugih, ki so zaorali v trdo zemljo in jo zmehčali, o zelenih tratah in njivah, ki bodo rodile — toda prvega maja enainštiridesetega ni bilo srečnih šolarjev, plugi so zaman zorali zemljo, njive niso povsod rodile, zelene trate so ginile pod tanki, cvetja maja ni nihče užival. Trideset let, herojstvo NOB, mrtvi junaki — svetli vzgledi, živi heroji — svetli vzgledi, kurirčki in učitelji, ki so se žrtvovali zato, da je zdaj nam tako dobro . . .

Stiskam pesti. Res smo nenavadni, skuštrani, zamazani, kosmati, kričeči in predvsem močni in veliki. V eju smo sploh najvišji fantje na šoli. Kot nalašč, da bi se zganili in odtacali na oder. Stari bi si verjetno nikoli več ne privoščil takega govora. Mimogrede bi prestrašili še človečka, Napoleona, Zvitorepca in tako naprej, kajti naenkrat mi postane popolnoma

jasno, da je pest najučinkovitejše in najbolj pametno orožje. Slovenkarca ima prav. Smešni smo s svojo zarotniško, tiho vojno. Oni se nam lahko samo smejejo v hrbet.

Potem se poslovi od svetlih vzorov krvave NOB in se posveti današnjim problemom. Moral bi ga občudovati, kako zagnano končuje zgradbo iz kock. Spogledujemo se. Ona stoji mirno, zazrta v onkraj vsega tega.

»Mladi ste še, vse življenje je pred vami, fantje in dekleta. Tudi vi, njihovi samoupravljalci, boste še mnogokje orali ledino. Ni še povsod tako, kot bi moralo biti. Morali se boste boriti z najbolj drobnimi nesmisli. Verjemite mi, življenje je mozaik, sestavljen iz samih drobnih nesmislov, kot se vam bo zdelo, ampak to niso nesmisli, dragi moji, to so nesorazumi zaradi sebičnosti, nestrpnosti, oblastželjnosti, nepoznavanja dejstev, morda zaradi šovinizma ali nesocialnih tendenc, morda še zaradi neizkoreninjene, zaostale miselnosti iz predvojnih časov... Vse to vam je že znano, učili ste se pri pouku, tisti, ki ste začetniki, pa se boste kmalu seznanili tudi s temi stvarmi. Samoupravljanje — to je dolga, trnova pot. Ampak ko bomo to nekoč dosegli v najbolj idealnem smislu, ta cilj naše družbene ureditve, dragi moji, verjemite mi, to bodo srečni časi. Če ga že ne bomo dosegli mi, vam od srca želim, da ga boste vi. Za vašo boljšo prihodnost smo se borili...«

Kakšna bo moja prihodnost? Kako moreš tako jasno in odločno govoriti o moji prihodnosti, Stari? Še sanja se ti ne, kakor tudi meni ne. Lažnivi pridigarji! Ja, zaradi mene, borili ste se, ampak ste pri tem prekleto malo mislili name! Le kar naprej nam požete o sijajni in lepši prihodnosti. No, čemu? Ker pač morate zmerom nekaj čvekati. O moji boljši prihodnosti! Da bi te vrag! Če tole zadevo pogledam z zgodovinske plati, res ne morem govoriti o kaki rožnati prihodnosti. Vojne, revolucije, katastrofe — ogenj, zmerom ogenj, rušenje, kri — brez konca in kraja. Tale pa s povzdignjenim glasom razglaša, da se nam bo med cedil... Odlikovanec z redom dela s srebrnimi žarki, sem bral.

»Ne, ne, ne in ne!« Nabit sem s sapo kakor balon, moram iz sebe, moram ven z divjim poželenjem po Resnici... Joj, kako nebogljeno odmeva moj krik! Ga sploh kdo sliši? Ploskanje je divje, tisoč fantov in deklet dela hrup. Obenem rožljajo z verigami in lestvami, nabijajo in cepetajo z nogami. Svoj *ne* ponavljam, vpijem ga sebi, tulim in moji fantje tudi tulijo kot obsedena čreda. Šele njen pogled me postavi na zemljo.

Razumem te, govori. Prikima mi, resnično, spodbudno, potem se čisto obrne k nam, z rahlim gibom desnice nakaže pozdrav in gre počasi skozi množico. Ta ženska torej, ki smo ji nekoč bolj za šalo kot zares zaradi sedemnajstih šusov napisali s kredo na veliko stopniščno okno z velikimi črkami *SLOVENKARCA, UBILI TE BOMO*, nas zdaj zapušča premagana.

Ko se čez teden vrnemo v razred, smo podobni neurejeni, zbegani čredi, ki malo manj zaudarja po umazaniji, ki je malce manj pisana in skušana in kar nekam mirna. To je prvi dan brez vidnega loma. Na hodnikih se ne pogovarjamo, samo oči in ušesa so nas. Zanima nas *tisto*, pa vendar nihče nič ne spregovori o *tistem*. Vprašujoče me gledajo, kot da bi bil jaz moral vedeti, kaj se je že ali se bo zdaj zdaj zgodilo. Nezbrani smo, slab dan je,

pri računstvu smo nepazljivi, pri strojeslovju se ne najdemo niti pri najbolj preprostih formulacijah, družbeno presanjamo. Šusi se nabirajo. Napeti smo, podobni Franciju z razprtim molkom, z mehanskimi kretnjami rok, ki preplašeno padajo ob životu.

Vsaj polovica je upala na Slovenkarco. Da pa bo namesto nje Luki, se nobenemu ni sanjalo.

Luki torej, prvih in drugih letnikov oboževani Luki, ki še pojma nima o estetiki, je pa zato na dnevnem redu branje, narek, sklanjanje, spreganje in pisanje pisem in prošenj, nekaj takega kot v osemletki poštevanke in pisanje rimskih števil ali cirilskih črk. Zlasti Luki, ki vse teme šolskih nalog že teden vnaprej razloži in pojasni, ki ljubi govorne ure, kjer se lahko fantje izživljajo s prepisanim čtivom, on pa, stari Luki, prikimava za katedrom in sladko dremlje. Dobri, zlati Luki, ki šusov sploh ne pozna.

Kalin, Matjažek, Tinček in Boštjanček so presenečeni. Torej celo Guleži. Glavice škilijo vanj, kukaajo izza hrbtov drugih, kot bi ne verjeli, da je na katedru res Luki, oboževani Luki. Tone, Žane, Bine, Lujo, Matija zaničljivo pogledujejo upognjeno postavo zajetnega Lukija, ki je podoben Debeloglavcu. Špricanju se že ne bodo odrekli, Lukijevim slovničnim sposobnostim ne bodo asistirali.

Andrej, ki ne more molčati: »No, ta je pa lepa!«

»Kaj pa bo zdaj z zaključnim izpitom?« se zboji Cekinček.

Lojze Knjigožerec zelo vljudno: »Koliko časa pa boste, prosim, nado-meščali tovarišico razredničarko?«

Luki se ne zmede. Spregovori z mirnim očetovskim glasom: »Jaz ne bom vaš razrednik. Jaz vas bom zdaj učil slovenščino namesto tovarišice do konca šolskega leta . . . Ja, seveda, pripravljati se bo treba na izpit. Ja, seveda. Težko bo zaradi spremembe, slovnice se verjetno niste dosti učili, ja, seveda.« Začne brskati po zvezkih v prvih klopeh. »Ja, seveda, vidim samo literaturo.« Zvezke za estetsko kar odlaga, jih sploh ne odpira. »Ja, seveda, treba bo delati, fantje. Še slab mesec, ja, seveda. Ne bojte se, s skupnimi močmi bomo že zdelali, ja, seveda.«

Takoj začnemo sklanjati; pravzaprav sklanja Luki. Odgovarjamo tjavdan, kot bi se dogovorili. Za kaj takega bi pri Slovenkarci leteli, toda Luki potrpežljivo ponavlja vse sklanjatve in popravlja končnice, ki so nalašč ali ne zmerom napačne. Celó Guleži in Glavice nagajajo, Franci na srečo ni vprašan.

Tako do konca druge ure. »Jutri bomo spregali. Posebej velelne oblike, ja, seveda. Počasi se daleč pride. Bo že šlo. Ne bojte se izpita, samo potrpljenje, ja, seveda.«

Smejemo se in tudi Luki se smehlja, ko odhaja.

»Ena nevarnost za izpit je sicer manj,« reče Lojze Knjigožerec Lukiju pred nosom, da še utegne slišati, »ampak, fantje, kakšen dolgčas!«

Efovc in čejevci se nagnetejo pred vrati. Upajo, da bomo dobri za pogovor. Kot zrele hruške visijo okoli nas veseli in razgreti obrazi. Ponujajo se nam z vsiljivimi kriki in vemo, da se hočejo nekako zahvaliti, ker smo tudi

mi pomagali Slovenkarci iz šole. Zato se molče napravljamo in odhajamo mimo njih še zmerom nekako bojno razpoloženi.

Naslednji dan stoji pred nami Napoleon namesto Debeloglavca. Kot vojak s spušenimi rokami, napet, pripravljen. Naočniki gledajo v nas kot temen vprašaj. Z roko da znamenje, da sedemo.

V trenutku, ko prestopi prag, že vse vem. Beseda se mi zadrigne, in vem, da bom jecljal, karkoli bom zinil. Zato molčim in čakam.

»Vaš razrednik bom. Sem pa tja bom pogledal, kaj se tu dogaja. Uradne zadeve bom opravljal v delavnici. Takoj počistite svinjak! Uredite svojo zunanost in prihajajte točno k pouku! Upam, da ni treba še posebej poudarjati, kako je važno za vas, da boste do konca v redu. Razumeli? Potem se bomo pogovarjali kot ljudje, pametno in strpno.«

Naočniki se ozro vame, potem v četvorko, zdi se, da je druge že izločil kot neškodljive, naočniki gledajo kot črne neznanke, grozeče vpijejo po avtoriteti, poslušnosti, vdaji. Nič mi ne pomenijo, me ne vznemirijo, ne zganajo.

Ko odide, nimamo časa za debato. Debeloglavec je že tu, stoji pred tablo, piše in govori z davečim se glasom in s potnim obrazom.

Z Branetom se odločiva. »Prosim, k predstojniku morava.«

»A?« Naočniki lezejo nevarno čez nos.

Ve. Nervozen postaja. Brez besed nama pokima.

Tako končno. Človečka dobiva v precep. Zakaj? Kako? Kdo? butava naravnost. Bledo se izmotava.

»Vem, da to ni prav. Ampak kaj naj storim? Popolnoma vaju razumem. Postavili ste se za resnico in ona vas je morala podpreti. Popolnoma pravilno. V moji moči pa ni bilo kaj predrugačiti, ko se je zgodilo...«

»Pa je bilo še kaj drugega v ozadju?«

»Kako bi vama razjasnil? Seveda so tudi ozadja. Jasno, povsod so ozadja, ni jim bilo po volji, da se je to zgodilo v razredu, pred pričami.«

»Torej maščevanje.«

»Tudi to. Seveda tega ne odobravam.«

»In kdo je predlagal Kocjančiča za razrednika?«

»Kdo? Ne morem tega vedeti. Meni nihče nič ne pove.«

»Saj ste predstojnik. Verjetno je bil direktor, kajne?«

Končno! Priznal je z rahlim nagibom.

»Zakaj pa noče Stari k nam v razred, da se pomenimo? Lahko bi mu namignili, da je v njegovem interesu, da pride.«

»Saj,« zahiti rdeč, poten, »to bi bilo prav. Ampak ne vem, zakaj noče... Svetujem vama, in dovolj izkušenj imam v teh rečeh, da za zdaj mirujete. Stisnite teh nekaj tednov, ne bi rad, da bi slabo izdelala. Vem, da je hudo, ampak vidva sta pametna fanta.«

»Kaj bo pa z njo, z razredničarko? Ne moremo je vendar kar pustiti na cedilu.«

»Razumem. Dobro vaju razumem in moram reči, da je zelo lepo in pošteno od vaju, da mislita nanjo... Borila se bo na sodišču. To vama

zaupno povem. Verjetno jo bodo spet morali vzeti nazaj na šolo. Take in podobne reči se dogajajo ... Ampak roke proč, ker ji ne morete čisto nič pomagati, samo poslabšate lahko njen in svoj položaj ... Če bo potrebno, vas bo že sama poklicala za priče ... Res lepo od vaju, fanta ...»

Ko sva sama: »Stisnil je roko. Si mu jo ti stisnil?«

»Ne.«

»Jaz tudi ne.«

»Ribja dlan.«

»Misliš, da naju bo zares poklicala na pomoč?«

»Ali misliš ti, da naju bo?«

»Zdi se mi, da ne.«

»Sploh ne.«

»Ampak tale prasec Stari.«

»In tale z ribjimi dlanmi.«

»Greva v razred?«

»Ali bi ti šel?«

»Ne. Šel bi se potepat. Pit.«

»Jaz tudi. Napil bi se. In potem bi poiskal Starega s steklenico kake smrdljive brozge in bi mu jo toliko časa ulival v gobec, da bi postal noro pijan. Da bi plesal. Kozlal. In gobcal. Zmešala bi se mu štrana in poscal bi se na družbeno ureditev, pa bi ga vlekli v keho ...

»Ga brcnili v rit kot njo.«

»Bi mi ti pomagal?«

»Pomagal bi ti.«

»Se boš ti obril?«

»Se boš ti?«

»Ne bom se.«

»Tudi jaz ne.«

»Svoje zunanosti ne bom polepšal.«

»Svoje zunanosti ne bom polepšal.«

»Vsi se bodo umili in ostrigli in tretji e bo spet okej.«

»Vsi — razen naju.«

»Tudi Bojan, Drago in Mire bodo z nama.«

»Bodo.«

»Špricarji se bodo potegnili nazaj.«

»Zbali se bodo.«

»Pa Knjigožerec?«

»Rad bi zdelal, da bi potem laže bral.«

»Bog, kakšno sranje!«

(Pozivam na pomoč Boga in Hudiča, pozivam na pomoč Pravico ...)

Greva v gostilno za vogal. Napijeva se. Kupiva steklenico rdeče namizne brozge. Nekje sredi dneva sva, s steklenico marširava proti šoli.

»Misliš res iti?«

»Pojdiva!«

»Pa če naju ne bo sprejel?«

»Sprejel naju bo. Onemel bo. *Onemel.*«

»In ga boš — kako?«

»Najprej s pestjo. Vidiš takole . . .« Sunem ga v brado, za šalo. »Ampak njega boleče.«

V parku sva in se najprej malo usedeva na travo. Šola se vrti, zelenje se vrti, sonce se vrti in je podobno Debeloglavcu, z zlatimi zalizci obraščeni obraz Braneta se vrti in vrti se klop in vrti se . . . Vrtim se.

»Padel bom,« rečem. Dobro mi je. V želodcu nič slabega. Čudovito je tako vrteti se, če imaš trezno glavo in zdrav želodec. Čudovito se je poživigati na vse, na vse srati, vse je nesmisel, nesmisel, NESMISEL.

»Ali greva?« vpraša.

»Kam?«

»Nad Starega vendar!«

»Aja. S pestjo. S flašo. Ja, greva!«

Greva. Šola se vrti, zlato nebo se vrti, zeleno se vrti, zlati zalizci, zalizci — in ona se vrti med zalizci z nekoliko utrujenim obrazom, s porogljivo brazdo, z mirnimi rokami na trebuhu . . .

»Poslušaj!« Zagrabim ga za rame. »Kaj pa ona?«

»Katera ona?«

»Slovenkarca.«

»Ja, pa kaj potem?«

»Ne greva. Ne smeva. Prav zaradi nje ne smeva.«

»Pasja figa pa ona! Alo, greva!«

»Ne, ne smeva.«

»Šleva!« Brane me drži, da ne padem. Vrti se, kako lepo se vrti!

»Se tebi nič ne vrti?«

»Seveda se vrti.«

»Mar ni to, kar počenjava, vredno pasje fige?«

»Ja, tudi Stari je pasja figa.«

»Poslušaj, jaz bi rad zletel. Takole . . .«

»Kam pa bi letel?«

»V nič.«

»Kaj pa je to nič?«

»Nič je vse. Brez konca. Večno. Nič je najstrašnejša in najbolj resnična Resnica. Ti je zdaj jasno?«

»Aja. Torej sva zdaj nič ne nekdo?«

»Zmerom sva to in zmerom bova to, ne pozabi!«

Počasi se vračava na zemljo.

(Preklinjam boga in hudiča, ki ju ni, preklinjam pravico, ki je ni.)

Štejemo dneve — štiri, tri, dva, eden, dan nič. Izpit. Napoleon je prijazen, milostljiv, deli štirice in petice, tudi meni in četvorki kljub umazaniam kavbojkam, skuštranim grivam, brkom in zalizcem. Luki se cedi od dobrotljivosti, človeček rahlo ginjen stoje zaključil izpit za zeleno mizo pred nami s kratkim poslovilnim govorom o stroki in morali. Strah ni navzoč na slovesnosti.

Konec. Razidemo se. Nobene more več.

Jana, draga moja Jana, strah me je. Mora se je šele pričela. Kako naj živim s temi dvomi in polovičnimi resnicami, kako? Poglejva si v oči. Še enkrat te vprašam: Si res ti to, za kar se že izdajaš? Je mogoče prodrati v globine drugega jaza? In sploh te globine obstajajo? Je v njih le praznina in je vse drugo namišljeno?

Ti boš zdravnica, tvoje delo bo verjetno imelo le kakšen smisel, če boš, recimo, zdravila brez modrih kuvert . . . A kaj bo z mojim delom? Zagabili so mi ga.

Se smeješ? Fant, postavi se že na lastne noge, ne oziraj se drugam!

No, prav, Jana, kdo pa stoji na lastnih nogah? Sem le eden iz množice, niče. Nimam svoje pravice. Svojega ponosa, svoje lastne moči samoodločanja. Sem po kalupu.

Strah me je. Nočem to biti in vendar neizbežno sem. Ne zato, ker s Starim nisem obračunal, ne zato. Kot si videla, tega nisem mogel storiti. (Sem pošten? Niti tega ne. Resnica je, da mi je odleglo, ko sem zaznal, da mu ne smem blizu ne s pestjo ne s flašo.) Navsezadnje bi ga bil spočetka neodločni Brane le kresnil z njo; njemu je bilo v tistem trenutku Slovenkarce kaj malo mar . . . Grize me malodušnost, cagavost. Neodločni poskus približati se ji, pokazati ji, da mi je žal, ker jo je skupila zaradi mene. Le kdo od fantov še misli nanjo? Pozabili so jo, izbrisali jo ob vsakdanjih malenkostih, res, ob tem plehu, ki vrtamo vanj kakor šrauf — in pomisli, tole bomo verjetno počenjali vse žive dni, vse žive dni!

Nikoli se ji ne bom približal, ne bom ji mogel pogledati v oči. Pravi čas sem zamudil. Kako bi se vse drugače izteklo, če bi ne bila sprejela moje pritožbe, če bi ravnala tedaj tako kakor vsi drugi okoli nje! A potem bi to ne bila ona — moj rabelj. Ne morem se je znebiti. Neprestano mi prišepetava, kako nesmiselno in ničevno je to naše življenje.

Kronika

Gledališče LJUBLJANSKE NOVOSTI

Že zgolj bežen in docela nepreten-ciozen pogled na poglobitno dogajanje letošnje ljubljanske gledališke sezone, ki se je počasi začela že nagibati h koncu (tako je npr. Mestno gledališče ljubljansko pred dnevi že sklenilo svoj letošnji program s premiero Feydeaujeve komedije *Dama iz Maxima*, o kateri bo tudi na tem mestu še tekla beseda), jasno in nedvoumno dokazuje, kako se je letos, kar zadeva gledališče, dosti več primerilo okrog njega kakor pa v njem samem. Pri tem so

mi hočeš nočeš v mislih predvsem vse mučne pravde okrog ljubljanske Drame, ki so kar lep čas polnile časopisne stolpce in se prav po nepotrebnem vlečejo še kar naprej, njihov edini konkretni rezultat pa je le dokončna polarizacija, dokončna opredelitev vseh tistih, ki se na Slovenskem tako ali drugače ukvarjajo s teatrom, režiserjev, dramaturgov, kritikov, gledaliških publicistov, teatrologov in celo občinstva. Tako so v tem nenavadnem položaju ostali neopredeljeni samo še dvoji: igravci, ki pa si najbrž mislijo, da z vdanostjo v usodo potrjujejo svo-